

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ "ЧТЕНИЯ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ НЕСТОРА-ЛЕТОПИСЦА"

Подано характеристику писемних джерел з історії української державності, опублікованих на сторінках журналу "Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца".

The article deals with the description of writing sources of the history of Ukrainian statehood, published in "The Readings of Nestor – the Chronicler's Historical Society" magazines.

Бурхливий процес накопичення фактографічного матеріалу, який відбувався в останній чверті XIX століття, мав стати основою майбутніх досліджень з української історії. Формувалися наукові підходи до вивчення історичних пам'яток та принципів їх публікації.

Наприкінці XIX – на початку XX століття виданням історичних джерел з історії України займалися приватні особи, державні й громадські установи, наукові історичні журнали, археографічні комісії, а також наукові історичні товариства.

Важливу роль у розгортанні наукових досліджень з історії України та теоретичній розробці ряду проблем археографії відіграло наукове історичне Товариство Нестора-літописця [15, с. 114-132]. На сторінках свого періодичного видання "Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца" (1879-1914) [29] (далі "ЧИОНЛ"), Товариство опублікувало чималу кількість цікавих писемних джерел, що зберігають свою наукову цінність і сьогодні, коли йде процес активного оновлення історичних знань. Саме цим фактом обумовлюється необхідність звернення дослідників до опублікованих у другій половині XIX – початку XX ст. писемних джерел і глибокого неупередженого їх аналізу [14].

У даному дослідженні зроблено спробу охарактеризувати писемні джерела з історії української державності, які були опубліковані на сторінках журналу та показати їх значення в дослідженні соціально-економічної і політичної історії України, її духовного і культурного розвитку, розкрити особливості публікації цих матеріалів. Вони стосувалися усіх сфер життя України, різних її історичних періодів і подавалися, як правило, у повному обсязі. Навколо журналу гуртувалися відомі вчені, які визначали у той час розвиток історичної науки: В.Б. Антонович, В.М. Владимирський-Буданов, С.Т. Голубев, В.С. Конніков, І.М. Каманін, О.М. Лазаревський та ін. [8, с. 9-28].

Одним із напрямів наукової діяльності Товариства Нестора-літописця, який цілком відповідав вимогам часу та стану історичної науки, була робота по виявленню, вивченню та підготовці до друку писемних джерел з історії України. На сторінках свого збірника крім публікацій результатів самостійних досліджень членів Товариства, також друкувалися документальні матеріали: історичні документи, мемуари, щоденники тощо. Більшість з цих документів Товариство знаходило у приватних та державних архівах. Була започаткована колекція документів самого Товариства, що складалася з оригіналів і копій документів, яка зараз зберігається в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві [28]. Деякі з цих документів були подаровані Товариству приватними особами, інші – зібрані самим Товариством.

Документальні публікації посіли чільне місце в структурі журналу, що стало яскравим підтвердженням вагомості джерельної спадщини цього збірника. Для них було заведено окремий третій відділ під назвою "Материалы", в якому друкувалися різні за обсягом історичні документи, згруповані за тематичною ознакою. У цьому відділі писемні джерела становили окремі, досить великі за обсягом тематичні групи з передмовами та коментарями упорядників.

Історичні джерела друкувалися також і в другому відділі збірника під назвою "Сообщения и исследования", в якому публікувалися переважно наукові статті та узагальнюючі дослідження. У цьому відділі документи з'являлися у вигляді додатків до наукових статей.

Вміщені на сторінках "ЧИОНЛ" писемні джерела умовно можна поділити на документальні та оповідні.

Серед опублікованих матеріалів документального характеру переважно більшість становлять різні акти, реляції, королівські, князівські грамоти, універсали гетьманів, витяги із судових справ, протоколи слідства тощо.

Серед писемних джерел з політичної історії України слід виділити: "Акты по управлению Малороссией гр. А.А. Румянцева" (21 документ); "Материалы по истории Западно-Русской церкви" (33 документи); "Материалы к очерку гетьманства П.Сагайдачного" (40 документів); "Реляции Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 гг." (100 документів) та ін.

"Акты по управлению Малороссиєю гр. П.А. Румянцева за 1767 г." [2, с. 93-136] з'явилися на сторінках "ЧИОНЛ" завдяки дослідницькій роботі почесного члена Товариства Нестора-літописця Михайла Флегонтовича Владимирського-Буданова, який не раз обирався головою Товариства (1887 та 1890 р.р.).

У вступній статті до вміщених матеріалів автор дає короткі, але змістовні коментарі до опублікованих джерел, які були надруковані мовою оригіналу та розміщені в хронологічному порядку.

Вивчаючи матеріали архіву Київської археографічної комісії, вчений підготував до друку низку документів, взявши найбільш цікаві із збірника оригіналів справжніх розпоряджень Румянцева (за його особистим підписом). Це історичні джерела з політичної історії країни, що налічують 21 документ та загалом висвітлюють один рік управління Україною графа Петра Румянцева.

Після ліквідації Гетьманщини у 1764 році він отримав від царіци таємну інструкцію: навести належний "порядок" в Гетьманщині; по змозі розділити військову й адміністративну владу; упорядкувати фінансову (фіскальну) систему – слідкувати, щоб всі податки надходили у російську казну [26, с. 10-113]. Президент Колегії повинен був українську церкву привести у відповідність із загальноімперською (ліквідувати виборність священників, школи при церквах, провести секуляризацію монастирів тощо); неухильно проводити "обрусения края" [23, с. 91-105].

У 1767 році був опублікований маніфест про скликання депутатів до комісії по складанню нового "Уложения". Румянцева скористався цим випадком, щоб згрупувати всі найважливіші пункти помічених ним недосконалоостей та протизаконностей, що, на його думку, панували в Україні та звернути на них увагу колегії та депутатів комісії.

З цією метою він відправив 25 липня 1767 року до Малоросійської колегії велику та змістовну "Записку о усмотренных в Малой России недостатках, о исправлении которых в Малороссийской коллегии трактовать должно" [12, с. 101-111]. Ця записка була опублікована в "ЧИОНЛ" у 1891 році. Як видно з опублікованого документу, в ній Румянцева торкається майже всіх суттєвих юридичних та економічних сторін тогочасної України.

Не дочекавшись закінчення роботи комісії, можливо, не сподіваючись на співчуття та сприяння тогочасного українського суспільства, П. Румянцев поспішав багато зробити особистою владою; при цьому він часто виходив за рамки ролі адміністратора та ставав законодавцем, створював своїми розпорядженнями дуже важливі установи для цілого краю без попереднього затвердження своїх заходів верховною владою. В цьому він наслідував попередніх гетьманів, але зовсім у протилежному дусі. Так К. Розумовський встановив вибір депутатів по одному від кожного з десяти полків в генеральний суд [25, с. 121-126]; П. Румянцев відмінив це розпорядження та, на заміну його, ввів до суду обов'язкових членів за призначенням [19, с. 126-127].

Крім вищезгаданих актів генерал-губернатора П. Румянцева по управлінню Україною, опублікованих у журналі, цікавими для дослідників є розпорядження з приводу обрання депутатів у комісію по складанню нового "Уложения" 1767 року [16, с. 99] стосовно збору діючих в Україні законів до посібника для депутатів, яких обирають в комісію [17, с. 99-100]; про особливості складання інструкції для депутата, обраного від Малоросійської колегії [11, с. 100-101].

Зосередивши всю повноту влади в своїх руках, Румянцев спрямував свою діяльність на неухильну ліквідацію української автономії. Саме ці факти й підтверджують опубліковані на сторінках журналу відповідні розпорядження графа Румянцева, які допомагають більш детально відтворити події.

"Материали для истории Западно-Русской церкви" [4, с. 145-227; 5-192; 193-301], що складаються з 45 документів XVI-XVIII ст., досліджував та упорядковував професор університету Святого Володимира та Київської Духовної Академії, дійсний член Товариства Нестора-літописця (з 1874 р.) Степан Тимофійович Голубев, а публікував їх на сторінках журналу поступово частинами, у міру їх вивчення. Тому ці матеріали були вміщені у трьох книгах "ЧИОНЛ", які вийшли у різні роки.

Перший блок вищевказаних документів з цієї тематики з'явився на сторінках п'ятої книги "ЧИОНЛ" у 1891 році. Сюди увійшло 12 документів XVI-XVII ст. (з додатками) серед яких грамоти, доповідні, заповіти, листи або уривки з них, посвідчення, тощо. В цій книзі матеріали не супроводжувались вступною статтею упорядника. Однак у примітках автор надав досить детальні та об'ємні коментарі (особливо до документів польською мовою). Всі джерела публікувалися мовою оригіналу.

Друкувались ці документи не випадково: їх поява була спрямована на боротьбу православної церкви з польським впливом. Одним із цікавих документів з церковного життя України XVI ст. є грамота Сигізмунда I до Києво-Печерського архімандрита Софронія від 13 липня 1541 року [7, с. 145-147], яка була опублікована польською мовою. В ній король висловив докори на адресу останнього та вказав на зловживання, що допускалися ним при управлінні обителлю.

Ще одна цікава грамота (копія) – "Привилегія" [24, с. 154-155] від 28 липня 1546 року, що була надана Віленському Покровському священику Іоану на Києво-Печерське архімандритство від польського короля Сигізмунда Августа, з досить незвично поданим текстом, який був опублікований на сторінках "ЧИОНЛ" з приміткою автора. С.Т. Голубев висловлює припущення, що оригінал грамоти мабуть був написаний на "западно-русском наречіи", а чоловік, який робив її копію, буквально відтворив текст цього документу польськими літерами [24, с. 155].

Не менш цікавий лист польського короля Сигізмунда Августа до Київського митрополита Сильвестра від 24

квітня 1561 року, який містить наказ повернути несправедливо відняті у Києво-Печерської обителі угіддя [5, с. 155], опублікований з копії польською мовою.

З детальними та об'ємними примітками опубліковані С.Т. Голубевим два духовні заповіти Гулевичів. Перший написаний Луцьким та Острозьким єпископом Феодосієм Гулевичем 16 листопада 1555 року за декілька днів до його смерті [22, с. 177-178]. Він був рідним дідом Єлизавети (Галшки) Гулевичівни – Лозки, яка відома тим, що фондувала свій маєток з землею на створення Київської братської школи, з якої виросла Києво-Могилянська академія.

Цей документ хоч і не мав прямого відношення до історії західно-руської церкви, але так як він був складений батьком знаменитої фундаторші Київського братського монастиря, притому характерній за своїм змістом, заслужував на думку С.Т. Голубева, на видання у повному вигляді (польською мовою) [10, с. 157-160].

Серед документів XVII ст., що характеризують стан церковного життя цього періоду, С.Т. Голубев обрав для публікації ще декілька цікавих джерел. Серед них грамота київського митрополита Іова Борецького (першого ректора Київської братської школи) від 9 листопада 1626 року про заснування в м. Немирові нового церковного братства [9, с. 172-176]. Вона написана старослов'янською мовою та супроводжується приміткою автора-упорядника із зазначенням, що грамота ця взята з рукописного збірника, який зберігається в Московській Синодальній бібліотеці [6, с. 220-222]. Там же С.Т. Голубев вказує, що не слід плутати нове Немировське братство з однойменним з ним братством цього ж міста, яке знаходилось у воеводстві Бельському (неподалік від Львова).

Про непримиримість православ'я та унії розповідає опублікована С.Т. Голубевим офіційна доповідна від 15 липня 1600 року польському королю Сигізмунду III київського "подчашаго" Лаврина Лозки з повідомленням, що архімандрит Києво-Печерського монастиря не допустив вступ иніатського митрополита І. Поцея у володіння "добрами", які належали київській митрополії [6, с. 222]. Документ розповідає, що Лозка передав Поцею лише Київський Софійський Собор та Видубицький монастир. Невеликий за об'ємом документ опублікований упорядником польською мовою й доповнений ґрунтовними примітками.

Ще один надзвичайно важливий документ був взятий С.Т. Голубевим з рукописного збірника, що зберігався в Московській Синодальній типографській бібліотеці. Вилучене з судових книг Києво-Печерського монастиря рішення духовного суду Києво-Печерського архімандрита від 29 липня 1626 року по звинуваченні у тяжких злочинах ігумена Серапіона Бельського, а також двох ченців (Никодима Силича та Єпіфанія) було підписане архімандритом Києво-Печерської Лаври Захарієм Копистянським [20, с. 196]. Джерело опубліковане повністю без скорочень старослов'янською мовою з невеличкою приміткою автора. Важливо, що на той час це була єдина неопублікована раніше відома пам'ятка судочинства Києво-Печерської капітули першого десятиріччя XVII ст., яка була переповнена історичними фактами. Зокрема, важливе значення мають вміщені тут характеристики пустинно-нікольського ігумена Серапіона Бельського та ченця Никодима Силича, що пояснюють подальше відношення до цих осіб київського митрополита Петра Могили та жорсткої заходи вжиті останнім до безбожників.

Останнім документом з церковного життя України XVII ст., який був виданий на сторінках п'ятої книги "ЧИОНЛ" є посвідчення, видане архімандритом Дубенського монастиря Кассіаном Саковичем ректору Владимирської школи Прокопію Хмелевському від 24 серпня 1639 року [18, с. 215-219]. Джерело вилучено було з

оригіналу, який знаходився у бібліотеці Київської Духовної Академії серед документів з Архіву Почаєвської Лаври [27, с. 225-226]. Документ написаний та виданий польською мовою, супроводжується примітками та цитатами з інших джерел.

До другого блоку джерел з історії західно-руської церкви XVIII століття, що побачили світ у 1895 році на сторінках дев'ятої книги "ЧИОНЛ", увійшло 30 документів (останній з них доповнювався чисельними додатками) [30, с. 226]. Це грамоти, витяги з грамот, укази, витяги з указів, подання, листи, доноси, нотатки, клопотання, витяги з судових справ, копії свідчень, пояснювальні записки, судові свідчення очевидців тощо. В цій книзі автор-упорядник подає матеріали з великою вступною статтею.

Більшість з опублікованих у дев'ятій книзі С.Т. Голубевим матеріалів були взяті ним з рукопису, що зберігався в бібліотеці Софійського собору міста Києва, з гучної судово-слідчої справи, що виникла на підставі скарг різних осіб на колишнього ігумена віленського монастиря Феофана Леонтовича Доруміна. Всі ці документи відносяться до другої половини XVIII століття. Вони яскраво змальовують положення православ'я тих частин України, що перебувала під пануванням Польщі (зокрема віленського Свято-Духова монастиря), а також є невичерпним джерелом для характеристики такої цікавої особистості як Леонтович.

Джерела опубліковані автором тією мовою, яка була в оригіналі (старослов'янською та польською), він при друці в повній мірі зберіг орфографію оригіналу (крім пунктуації), пропущені літери не вставляв (це не ускладнювало розуміння). Слід відмітити також, що опубліковані в "ЧИОНЛ" С.Т. Голубевим матеріали, містять певний археографічний довідковий апарат де після кожного документа в примітках подано короткі довідки щодо згаданих осіб. Це свідчить про певні зрушення в публікації документів в кінці XIX ст.

Останні документи з цієї серії були опубліковані С.Т. Голубевим на сторінках десятої книги "ЧИОНЛ" у 1896 році без будь-яких коментарів або вступної статті [3, с. 3-192]. В них не було необхідності, так як автор у передмові до цих матеріалів, що містилась у попередній дев'ятій книзі "ЧИОНЛ", достатньо детально розібрав та охарактеризував ці історичні джерела.

До писемних джерел з політичної історії відносяться також "Материалы к очерку гетьманства П.Сагайдачного", куди входить 40 документів [13, с. 123-177]. Ці джерела були підготовані до публікації дійсним членом Товариства Нестора-літописця (з 1881 р.) Іваном Михайловичем Каманіним з рукопису бібліотеки Києво-Печерської лаври [21, с. 31]. Він згрупував головні факти діяльності гетьмана та встановив значення останніх для характеристики славного вождя козацтва та творця його могутності. Разом з тим І.М. Каманін доповнив їх деякими новими даними, сподіваючись в найближчому майбутньому представити гетьманство Сагайдачного з усіма подробицями, які тільки вдалося зібрати на той час.

Матеріали, які додаються до "Очерку" змальовують той піднесений настрій всіх класів місцевого населення, який проявився в Київському воєводстві у період 1606-1622 років, коли це населення майже вже було готове піднятися для вирішення зброєю релігійних та політичних питань. І.М. Каманін же запропонував останню частину, яка могла бути знайдена ним у давніх актових книгах Центрального архіву при університеті Святого Володимира. Матеріали торкаються не особисто гетьмана, а справи козацтва загалом. Придушення особистої ініціативи громадськими настроями було для того часу характерною особливістю. Навіть про листи Сагайдачного до

короля, надісланих ним до Варшави у лютому та березні 1622 року, в надрукованому на сторінках "ЧИОНЛ" уривку листа мова йде про листи козацтва, а не гетьмана. Ця згадка в уривку листа про переписку гетьмана з королем слугує, разом з тим, одним із доказів дійсності листування, яке зберіг для нащадків Самійло Величко.

До "Очерку" Каманін додав також портрет Сагайдачного, знімки із зображенням Сагайдачного на коні (взяття Кафи, 1606 рік), а також герба Запорозького війська по передачі цих зображень М.О. Максимовичем з третьої книги "Киевлянина" за 1850 рік.

До писемних джерел з історії державотворення України можна віднести і найбільшу публікацію на сторінках "ЧИОНЛ" – "Реляции Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 гг." (100 документів) [1, с. 75-211]. Це чернетки службових донесень Київського генерал-губернатора в Петербург, основний зміст яких – політична ситуація в Туреччині, Польщі, Криму та в самій Україні. Знайшов їх дійсний член Товариства Нестора-Літописця (з 1881 р.) Олексій Олександрович Андрієвський в різний час серед маси старих паперів, що зберігалися в Київському губернському правлінні без усякого опису, а також журнал зі списком цих документів.

Як зазначає сам автор, деякі реляції супроводжувались додатками, що складались з листів, отриманих генерал-губернатором, або донесень, які були йому представлені навмисне відрядженими ним особами. Але, на жаль, більшої частини цих додатків йому не вдалось виявити.

Весь матеріал при виданні було розбито на три групи: "По пограничным с турками и татарами делам" (30 документів); "По пограничным с Польшею делам" (36 документів); "Реляции 1769-го года по пограничным с Польшею, Крымом и Турцией делам" (34 документи). До "Реляции..." автором було надруковано доповнення (4 документи). Реляції містять цікаві відомості про стан справ перед російсько-турецькою війною, про гайдамацький рух та польських конфедератів.

Проаналізувавши зміст опублікованих в "ЧИОНЛ" документів, слід виділити такі різновиди їх публікації на сторінках цього збірника: публікація повна (цілісна) одного окремо взятого документа, або групи документів; публікація фрагменту (уривку) або витягу з документу; публікація у вигляді статті, в якій один окремо взятий документ був опублікований уривками, що поєднувались текстом публікатора, або уривки з кількох документів були з'єднані між собою текстом упорядника. Останній різновид публікацій зустрічається лише в другому відділі "ЧИОНЛ" ("Сообщения и исследования"). Перші ж два різновиди публікацій в основному домінують у третьому спеціальному відділі журналу ("Материалы").

Чітко вироблених археографічних принципів передачі документів у збірнику не існувало. Аналіз публікацій свідчить про різноманітність засобів передачі тексту джерел, що можна пояснити загальним рівнем розвитку археографічної науки кінця XIX століття, яка перебувала ще у процесі становлення. Автори-упорядники відшукували форми публікації документів на сторінках збірника, які водночас повинні були відповідати завданням наукового збірника та разом з тим задовольняти інтереси широкого кола читачів.

Зазвичай на сторінках "ЧИОНЛ" члени Товариства публікували історичне джерело, супроводжуючи його передмовою та коментарями автора-упорядника у вигляді підрядкових приміток. Інколи зустрічаються публікації без передмови лише з коментарями, або навпаки. Також у третьому відділі "ЧИОНЛ" з'являлись публікації окремих джерел, які взагалі не мали передмови або

коментарів, тоді в другому відділі журналу можна було побачити окрему статтю автора-упорядника з результатами самостійних досліджень, які він отримав завдяки цим джерелам. Слід підкреслити, що головні компоненти довідкового апарату – передмова, примітки та коментарі – знаходилися ще в процесі формування, тому їх місце в структурі публікації та загальний обсяг не були чітко визначеними, а навпаки, постійно зазнавали змін. Цим і пояснюється відсутність довідкового апарату в численних публікаціях.

Найбільш типовою була передмова невелика за розмірами, що була розміщена перед текстом документу, або у примітці до назви публікації. Зазвичай, передмова містила історичну частину – відомості про походження документа, характеристику епохи, діячів та події, що стали причиною його появи. У більшості випадків також вказувалося на достовірність публікації та її первинність.

Відомості про місце зберігання документа вказувалися в передмові, у примітках, або після тексту документу в дужках. Джерелами публікацій "ЧИОНЛ" були бібліотеки, державні та приватні архіви і колекції.

Поряд з науковими документальними публікаціями, які відповідали рівню розвитку археографії кінця XIX століття, у збірнику "ЧИОНЛ" з'являлись і матеріали, які не піддавались археографічному опрацюванню, а відтворювали лише текст документа.

Слід віднести до негативних рис в археографічній практиці "ЧИОНЛ" і те, що автори-упорядники іноді при складанні назв документів у деяких випадках віддзеркалювали лише формальні особливості, а не зміст джерел.

Характерним для цих публікацій було те, що в більшості випадків вони друкувалися з копій, які зберігались у родинних архівах та приватних колекціях. Актові матеріали також друкувалися у форсі додатків до статей, у вигляді цитат, з посиланням на місце зберігання документів. Негативною рисою деяких публікацій є відсутність приміток та коментарів до тексту.

Аналізуючи загальну спрямованість документальних публікацій "ЧИОНЛ", можна дійти висновку, що у цілому для них характерно значне переважання актового матеріалу над джерелами особового походження. Останніми більше займався журнал "Київська старовина". Товариство Нестора-літописця, як і більшість наукових товариств кінця XIX століття, надавало перевагу розробці та публікації джерел офіційного походження. Джерела особового походження також були представлені на сторінках "ЧИОНЛ" щоденниками, епістоляріями тощо.

Таким чином, на сторінках періодичного видання Історичного Товариства Нестора-літописця опубліковано понад дві сотні писемних джерел з історії української державності. Це джерела як офіційного, так і особистого походження. До перших належать гетьманські універсали, укази польських королів та російської адміністрації, актові матеріали соціально-економічного та юридичного характеру (купчі, розписки, ордери, реєстри, заповіти тощо). Вони містили переважно інформацію з історії Гетьманщини XVII-XVIII століття, Запорізької Січі, національно-визвольних рухів та козацьких війн, відображали соціально-економічні процеси, які відбувалися в цей період в Лівобережній Україні, торкалися церковної історії та релігійних течій, широко висвітлювали історію української культури, характеризували діяльність окремих навчальних закладів. Серед них були: грамоти та універсали Б. Хмельницького, І. Мазепи, К. Розумовського, П. Румянцева, укази короля Сигізмунда III та ін.

1. Андрієвський А.А. Реляции Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 гг. // ЧИОНЛ. – К., 1893. – К. 7. 2. Владимирский-Буданов М.Ф.

Акты по управлению Малороссиєю гр. П.А. Румянцева за 1767 г. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 3. Голубев С. Т. Материалы для истории Западно-Русской церкви (XVIII ст.). // ЧИОНЛ. – К., 1895. – Кн. 9. – Отд. III. 4. Голубев С.Т. Вказана праця. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн.5. – Отд. III. Там само. – 1895. – Кн. 9. – Отд. III. Там само. – 1896. – Кн.10. – Отд. III. 5. Голубев С.Т. Вказана праця. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн.5. – Отд. III. 6. Грамота киевского митрополита Иова Борецкого на учреждение в г. Немиров (Брацлавском) церковного братства при храме Воскресения. 9 ноября 1626 г. // ЧИОНЛ. – К., 1896. – Кн. 5. – Отд. III. 7. Грамота Сигизмунда I к Киево-Печерскому архимандриту Софронию, в коей король, основываясь на часто доходивших до него слухам (жалобам Киево-Печерской братии), с укоризною указывает на злоупотребления, допускаемые означенным архимандритом при управлении обителию и извещает его о поручении митрополиту Макарию произвести следствие по поводу этих злоупотреблений. 13 июля 1541 года. // ЧИОНЛ. – К., – 1891. – Кн. 5. 8. Дашкевич Н.П. Историческое Общество Нестора-летописца // Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях императорского университета Св. Владимира (1834-1884) // Под редакцией В.С.Иконникова.- К., 1884. 9. Духовное завещание Василия Федоровича Гулевича. // ЧИОНЛ. – К., 1896. – Кн. 5. – Отд. III. 10. Духовное завещание луцкого и острожского епископа Феодосия Гулевича. 16 ноября 1555 года. // ЧИОНЛ. – К., 1896. – Кн. 5. – Отд. III. 11. Записка гр. А.П. Румянцева о том, что должно иметь в виду при составлении инструкции депутату, избранному от Малороссийской коллегии в Комиссию для составления нового уложения. 25 июля 1767 г. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 12. Записка о усмотренных в Малой России недостатках, о исправлении которых в Малороссийской коллегии трактовать должно. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 13. Каманин И.М. Материалы к очерку гетманства П. Сагайдачного. // ЧИОНЛ. – К., 1901. – Кн. 15. – Вып. III. – Отд. III. 14. Колесник М.П. Чтения в Историческом обществе Нестора – летописца" (1879 – 1914): Библиографичний довідник. – К., 1989; Колесник В.Ф., Смутко І.І. Писемні джерела з історії України на сторінках журналу "Чтения в историческом Обществе Нестора – летописца", Вісник Київського університету. Історія. Вип.34. – К., 1996; Губицький Л.В. Дослідження історії Росії в Історичному товаристві Нестора-літописця (1872-1931 рр.). Дис... канд. іст. наук – К., 2003; Стельмах С. Історична наука в Україні епохи класичного історизму XIX – поч. XX ст. – К., 2005 та ін. 15. Нестров А.И. Историческое общество летописца Нестора в Киеве (1873-1890) // Историческое обозрение: Сборник исторического общества при СПб университете. – СПб, 1891. – Т.2. 16. О невыборе отдельных депутатов в Комиссию Уложения 1767 г. в малолюдных городах Малороссии. 31 марта 1767 г. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 17. О соборнии действовавших в Малороссии законов для руководства избираемым депутатам в Комиссию Уложения. 9 апреля 1767 г. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 18. Определение духовного суда Киево-Печерского Архимандрита с капитулою относительно Пустынно-Никольского игумена Серафима Бельского и двух чернцев (Никодима Силича и Епифания), обвинявшихся в тяжких преступлениях. 29 июля 1626 года. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн.5. – Отд. III. 19. Отмена Румянцевым распоряжения гетмана Разумовского о выборе депутатов от полков в состав генерального суда. 11 августа 1767 г. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 20. Официальное донесение польскому королю Сигизмунду III киевского подчашаго Лаврина Лозки о том, что архимандрит Киево-Печерского монастыря с капитулою не допустили его ввести митрополита (униатского) И. Поцея во владение "добрами", принадлежавшими киевской митрополи и он – Лозка – передал Поцею только Киево-Софийский Собор и Выдубицкий монастырь. 15 июля 1600 года. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн.5. – Отд. III. 21. Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. Москва, 1896. – Вып. II. 22. Письмо польского короля Сигизмунда Августа к киевскому митрополиту Сильвестру, в коем, основываясь на жалобе киево-печерского архимандрита Иллариона (Песочинского), приказывает ему – митрополиту – возратить несправедливо отнятые у киево-печерской обители угодья и не нарушать ее права по отношению к киево-никольскому монастырю. 24 апреля 1561 г. // ЧИОНЛ. – К., 1896. – Кн.5. – Отд. III. 23. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992. 24. Привилегия, данная польским королем Сигизмундом Августом Виленскому Покровському священнику Иоанну на Киево-Печерскую архимандрит. 28 июля 1546 года. // ЧИОНЛ. – К., – 1891. – Кн. 5. 25. Распоряжение гетмана К.Г. Разумовского о преобразовании генерального суда, 17 ноября 1760 года. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн. 5. – Отд. III. 26. Секретна інструкція генерал-губернатору, президенту Малоросійської колєгії П. Рум'янцеву. Листопад 1764 року. // Мельник Л. Політична історія Гетьманщини XVIII ст. у документах і матеріалах. – К., 1997. 27. Удостоверение, выданное архимандритом Дубенского монастыря Кассияном Саковичем ректору Владимирской школы Прокопию Хмельевскому в том, что он – Сакович – по преклонным своим летам и слабости здоровья, добровольно уступает последнему настоятельству в означенном монастыре. 24 августа 1639 года. // ЧИОНЛ. – К., 1891. – Кн.5. – Отд. III. 28. Коллекция документов Киевского Исторического Общества летописца Нестора. – ЦДІАК України. – ф. 222. – оп. 1. – спр. 1-300. 29. Чтения в историческом Обществе Нестора-летописца. – К., 1879 – 1914 рр., Кн.1-24.